

Waar(d)zegger

- een oud beroep
- ups en downs in de vlinderwereld
- een blauw poepvogeltje

Zomer 2007

Colofon

Waar(d)zegger is een uitgave van
Hoekschevaards Landschap

Verschijnt ieder kwartaal

ISSN 1389-7454

Oplage: 1.750

Redactie:

Aad Bruijzeel

Cobi Smit

Hanny Willemstein

Hans Pijnaker

Iris van der Vlerk

Joep van Leeuwen

Hoekschevaards Landschap

Vereniging voor natuurbescherming, milieu en
historisch dorpsdorp in de Hoekschewaard

Postadres

postbus 1080

3260 AB Oud-Beijerland

Natuurbezoekerscentrum Klein Profijt

Zalmpad 11

Oud-Beijerland

telefoon: 0186 - 62 18 88

fax: 0186 - 62 03 65

Openingstijden Natuurbezoekerscentrum
Klein Profijt:

Dinsdag t/m vrijdag 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag en Zondag 12.00 tot 17.00 uur

HWL op Internet: www.hwl.nl

Algemeen Bestuur

voorzitter, Joost Kievit 078 - 6731522

secretaris, Jan van Alebeek 0186 - 619379

penningmeester, Jannie Dekker 0186 - 619081

Het lidmaatschap bedraagt € 17.50 per jaar

Betaling vindt plaats via acceptgiro

Extra giften:

giro 2998008 bank 44.13.94.892

t.n.v. Penningmeester HWL, Oud-Beijerland

Voor aanmelding en opzegging:

Ledenadministratie

postbus 1080

3260 AB Oud-Beijerland

Tel: 0186-614042

IN DIT NUMMER:

- Van de redactie
- Een oud beroep
- Malaria's muggen
- Nationaal Landschaps Centrum
- Ups en downs in de vlinderwereld
- Biodiversiteit
- Lezing roofvogels
- De domme? eend
- Bijzonder
- Dauwtrappen voor herhaling vatbaar
- Activiteitenoverzicht
- Kuipersveer, een gedicht
- Kenniscentrum in de lucht
- Landschap loont
- Houdingen tegenover de Natuur
- Sfeervol pauzeren aan de Veerweg
- Een klein feestje
- Blauw poepvogeltje
- Gerenoveerd gemaal nu vogelobservatiepost
- Golfbaan Heinenoord
- Aankondiging HWL lezingen en cursussen
- Jeugdpagina
- Nieuwe leden
- Prikbord achterblad

Foto voorpagina:

Atalanta op vlinderstruik
Vingerhoedskruid (Digitalis)

**Kopij Herfstnummer inleveren
vóór 1 september 2007**

Aanleveren kopij

Als aparte bijlage ('attachment') bij een
e-mail. Bij voorkeur in Word

Voor vragen: bel of mail :

Iris van der Vlerk:

Tel: 010 432 24 86

mail: redactie@hwl.nl

D r u k k e r i j
Vanderstoep bv

Tel.: 078 674 11 88 – E: vdstoep@tiscali.nl

Van de redactie

Iris van der Vlerk

Geloof me de natuur is overal om ons heen, de techniek trouwens ook. Zo reed ik eens op een weggetje richting Ridderkerk, links boven mij raasde het verkeer richting de A29 mij voorbij, rechts ploegde een boer zijn akker om. Wat een tegenstelling, het voortrazende verkeer en die boer die heel rustig op zijn trekker de akker omploegt.

Opeens werd mijn oog getrokken naar een beweging in mijn linker buitenspiegel. Kijk nou..... een spinnetje in een minuscuul webje.

Hij of was het zij? zwierde heen en weer in de wind.

Ik stelde mij voor dat hij het heerlijk vond, lekker de wind door zijn haren en in mijn gedachten zag ik ze opwaaien.

Intussen reed ik rustig door over binnenwegen; was mijn auto niet volgeladen geweest met verhuisdozen dan had ik natuurlijk de fiets genomen. Ik was op zoek naar nog meer binnenwegen richting Ridderkerk en ik had mijn tomtom meegenomen, die mij weer snel in de juiste richting moest loodsen. Ik had al een aantal keer zijn goede raad in de wind geslagen, ik ging links in plaats van rechts, ik ging rechts in plaats van rechtdoor etc.

Bij de zoveelste keer dat ik een andere richting nam dan hij mij wees, verwachtte ik zijn stem te horen zeggen:... en zoek het nu zelf maar uit eigenwijs nest, waarom zet je dit ding aan als je het zelf zo goed weet?

Als je er oog voor hebt zie je de natuur overal. Ik lag op bed en keek naar buiten... daar zag ik langs het koord van mijn luxaflex een klein torretje naar boven klimmen. Zo ogenschijnlijk gemakkelijk en voor hem was het dat ook vast, maar als wij mensen langs een touw naar boven klauteren kost dat heel veel inspanning en het gaat langzaam!!! Onze handen en voeten moeten zich om het touw vastklemmen willen we niet vallen. Daar was bij dit beestje niets van te zien. Hij trippelde moeiteloos en snel naar boven, fluitend als ik hem zou kunnen horen. Hoe doen ze dat toch? Snel heb ik op internet gekeken of ik hierover iets kon vinden, ik kwam via google terecht bij de insectenpagina. Prachtige plaatjes, bewegende beelden vlogen mij tegemoet, wat een techniek. Wie bedenkt dat toch? Ik zit ineens met meer vragen dan oplossingen.

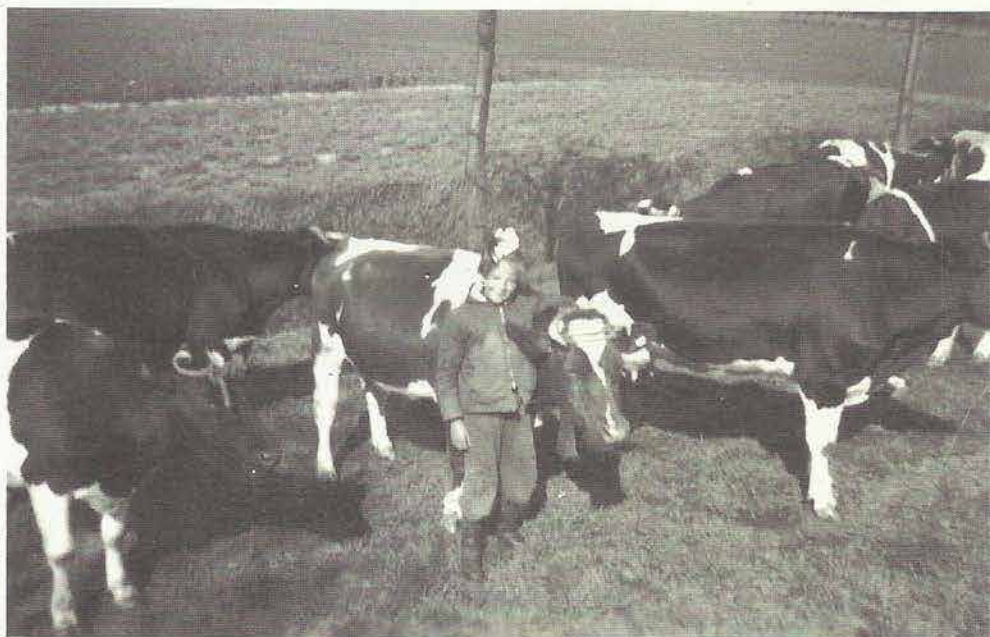
Dat oog hebben voor de natuur... wist u dat gewone mensen die een Natuurgidsencursus volgen daar ineens mee besmet raken? Ze willen weten hoe iets heet, hoe iets in elkaar steekt, ze plukken een plantje (waar er meer dan 100 van in het veld staan) en gaan het thuis opzoeken in een plantentabel!!!! Ze willen steeds meer weten en wat een gelukkig toeval, daar willen ze graag ook anderen in laten delen. In juni van dit jaar kregen een aantal kersverse Natuurgidsen hun fel begeerde diploma. Daar kunt u verderop in dit blad meer over lezen. Samen met de gidsen die dit al langer doen, staan ze te trappelen om u alle bijzondere, bezienswaardige, plekjes van de Hoekschewaard te laten zien.

Een oud beroep

Elly van Rookhuizen

Soms hoor ik jonge mensen (onder de twintig) over vroeger praten. Dan denk ik: vroeger, nu al? Wat moet ik dan wel? Ik begin zelf al aardig "belegen" te worden, dus vind ik, dat ik op mijn leeftijd al wel een "vroeger" heb.

mijn toenmalige beroep niet meer uitgeoefend. In andere landen wordt het nog wel gedaan, ik heb het een paar keer zelf gezien, en je ziet het ook nog wel eens in natuur/cultuurfilms voorbij komen. Toen ik pas begon, was 't een soort stage lopen met m'n iets oudere zus, die het ook weer op die manier

Dus vroeger, lang geleden toen ik jong was, om precies te zijn tussen m'n vierde en achttiende, had ik een oud beroep.

Zelf denk ik, dat ik het oudste beroep aller tijden had, al denken de meeste mensen bij 't oudste beroep aan iets héél anders. Maar mijn beroep was seizoenswerk en het was er al, toen er nog maar heel weinig mensen waren, dus het moet wel het oudste zijn. Voor zover ik weet wordt hier in Nederland

van een oudere broer of zus geleerd had.

Vanaf je zesde/zevende moest je het toch wel alleen doen.

En in die tijd is waarschijnlijk ook mijn interesse in alles wat groeit en bloeit begonnen.

Mijn beroep werd alleen 's zomers uitgeoefend, zo tussen April en November. Als het een heel mooi voorjaar was geweest begon het soms eind

April. Maar meestal werd het toch wel de eerste week van Mei. En als het een heel koud voorjaar was, werd het half mei, maar dat was ook weer een uitzondering. Er moest toch al wel aardig wat gras gegroeid zijn, voor we met ons werk konden beginnen. En als het gras groeit, groeien ook de bloemen.

En tijdens m'n werk had ik volop de tijd om tussen het gras naar alle bloemen en vlinders te kijken. En ook de kikkers, kikkervisjes, stekelbaarsjes en salamanders, kevers en torretjes, die je toen nog volop in iedere sloot zag hadden mijn interesse. (een woord dat ik toen nog helemaal niet kende).

Veel namen wist ik niet, alleen de meest algemene zoals Boterbloem, Madeliefje, waar we kransen van regen, Pinksterbloemen, waarvan ik toen al vond dat die beter Paasbloemen konden heten, omdat er met Pinksteren niet één meer te vinden was.

Van Paardebloemen maakten we ankertjes van de stengels en van het fluitenkruid, nou je raadt het zeker al? Juist fluitjes. Ook zogen we honing uit witte dovenetel. We kregen brood mee voor heel de dag en als je 's avonds thuis kwam, op de fiets had moe nog "een prakkie" voor je. Als het mooi weer was, was het een leuk beroep, maar er waren ook dagen, dat je je oliegoed (zoals de wat zware regenpakken van toen genoemd werden) heel de dag niet uit kon. Dan was je blij als je 's avonds naar huis kon. Met mooi weer had je soms aanloop van

kinderen die in de buurt woonden waar je op dat moment was. Ook "grote mensen" bleven soms een praatje met je maken, maar sommigen wilden alleen maar alles van je weten, speciaal hoe het er bij je het thuis aan toe ging. Ik denk dat het daardoor komt dat ik nog altijd een beetje "kat uit de boom kijkerig" ben.

Bij sommige mensen kreeg je koffie en bij andere niet, je stuurde je "werk" als het kon dus zo dat je op koffie tijd op de goede plaats was. Er waren ook mensen die geen zeefje gebruikte, dan had je van die vellen in de koffie.

Toen werd de koffie eigenlijk overal met gekookte melk gedronken. Daar bleef je dan op koffietijd juist weer uit de buurt als het mogelijk was. De slootkant was je toilet, want je was heel de dag buiten en van teken, die nu een beetje een probleem worden,

had je toen nog geen last, zelfs nog nooit van gehoord. Het voordeel was dat je elke dag een nieuw, schoon toilet had. Thuis hadden we toen nog zo'n houten bril met een emmer er onder. Het eind van het seizoen was eind oktober, begin november, ook weer afhankelijk van hoe nat en koud de herfst was. Mijn belangstelling voor bijna alles in de natuur is altijd gebleven, al heeft 'ie wel jaren op een laag pitje gestaan, omdat er altijd wel iets was waardoor ik vond dat ik er geen tijd voor had. Zoals de kinderen, het werk of een cursus Engels. In de loop der jaren had ik al

wel wat bijgeleerd uit de boeken en ik leer nog steeds. En een jaar of vijf geleden ben ik dan eindelijk bij de plantenwerkgroep van het HWL gegaan, iets wat ik al heel lang van plan was, maar waar het nooit van kwam. En nu kom ik regelmatig weer op plaatsen waar ik "vroeger" m'n beroep uitoefende. Mensen uit de Hoekschewaard van mijn leeftijd weten vast wel waar ik het over heb, maar heel veel jongeren en "import" Hoekschewaarders waarschijnlijk niet. In Drente, op de hei zie je het nog wel, maar dan met schapen. Dan heet het herder.

Een paar jaar geleden, bij een excursie op d'n Blankert werd er ook uitleg over mijn beroep gegeven, we stonden toen op de plaats waar het huis van een "oud collega" gestaan had. De excur-

sieleider gebruikte de term "Bermboer" iets waar ik nog nooit van gehoord had, maar ik begreep dat het zo in de boeken staat. Toen ik zei, dat ik dat vroeger ook gedaan had, kreeg ik zelfs een hand van hem omdat hij het leuk vond nu eens een echte, Bermboer, of zoals wij hier in de Hoekschewaard zeiden "Koeienwachter" ontmoet te hebben.

Malariamuggen

Hans Pijnaker

Heeft u wel eens opgemerkt waar vrouwtjesmuggen u het liefst bijten en uw bloed opslurpen? Bij onze Hollandse muggen is dat meestal in ons gezicht.

Bij de (tropische) malariamuggen gaat dat anders. Dat is uitgezocht door de Wageningse insectendeskundige Bart

Knols. Hij gebruikte zijn vrouw daarbij als proefopstelling. Maar zij had al gauw genoeg van zijn onderzoeksexperiment. Toch nog net op tijd ontdekte Bart dat malariamuggen een sterke voorkeur blijken te hebben voor enkels en voeten. Dit in tegenstelling dus tot onze Hollandse muggen. De malariamuggen komen af op de voetengeur van bij voorkeur ongewassen voeten. Het gaat hen om de tenenkaaslucht. Gewassen voeten blijken veel minder te worden gestoken, zijn dus minder aantrekkelijk. Bart kocht vervolgens een Limburgs kaasje dat erg naar zweetvoeten ruikt om de proef op de som te nemen. Hij plaatste een speldenknopje van de kaas in een windtunnel en wat gebeurde er? Hele zwermen muggen vlogen op de kaaslucht af. Hij vond ook uit waar die typische zweet-

voetengeur vandaan komt. Die blijkt van een bacterie afkomstig die gebruikt wordt bij de productie van kaas. Maar hoe kwam men dan aan die bacterie voor de zweetvoetenkaasproductie, zult u zich afvragen. Wel, die is afkomstig uit het zure, vochtige en warme gebied tussen de tenen van de Limburgse monniken die de kaas met hun blote voeten zijn typische geur gaven. Maakt u zich nu geen zorgen en laat u zich ook niet afhouden van het eten van die Limburgse kaasjes. Wees ge-

rust. Tegenwoordig worden die zweetvoetengestoffen voor die kaas gelukkig synthetisch nagemaakt. Maar wat was nou het nut van zo'n onderzoek? Dat kost toch geld. Wel, nu kan men synthetische zweetvoetenkaasgeurlokstoffen voor malariamuggen maken. En die trappen inderdaad allemaal letterlijk in de val en worden dan afgemaakt en daarmee wordt de malariaziekte mooi bestreden. Goed hè!

BRON: NRC 7-10-06.+

Nationaal Landschap Centrum

Joost Kievit

Na 2 jaar van voorbereidingen gaan we eindelijk wat in het zicht brengen. Op de bouwlocatie aan de Veerweg in Numansdorp zijn ingrijpende veranderingen te zien. Het voormalige akkerland is vergraven. Mooie grote waterpartijen zijn aangelegd. Deze zijn een onderdeel van de toekomstige thematuin. Met de uitkomende grond is een terp gemaakt waarop het gebouw komt te staan. Binnenkort gaat de bouw van start. De planning is nu dat het gebouw begin 2008 opgeleverd wordt en in de voorzomer van dat jaar de deuren voor het publiek opent.

Het totale project gaat ongeveer anderhalf miljoen euro kosten. Het heeft veel tijd en energie gekost om het financieel rond te krijgen en nog steeds wordt hier hard aan gewerkt. Er is nog een financieel gat, maar het bestuur vond het verantwoord om groen licht te geven voor de bouw. Met een sponsoractie en het aanvragen van aanvullende subsidies wordt getracht het gat te dichten. We hopen dat HWL leden die hier op wat voor manier dan ook bij

kunnen helpen zich melden. De vooreringen van de bouw en de sponsoractie zijn te volgen op www.hwlbouw.nl

Het bestuur heeft ook besloten tot de aanstelling van een beheerder. Per 1 juli gaat Cees Mesker aan de slag als beheerder van het nieuw te bouwen Nationaal Landschap Centrum. Het beheer van het centrum wordt gecombineerd met de coördinatie en de uitvoering van het beheer van de natuurterreinen van HWL. Cees is al vele jaren actief binnen HWL en het terreinbeheer is ook nu al zijn verantwoordelijkheid.

Ups en downs in de vlinderwereld

Henk Bunjes

Aan de hand van waarnemingen en tellingen door leden van de Vlinderwerkgroep wordt jaarlijks een rapport opgesteld over het wel en wee van de diverse soorten vlinders (en libellen) die in de Hoeksche Waard voorkomen.

Behalve van gegevens die worden aangeleverd door de eigen werkgroepleden wordt daarbij ook dankbaar gebruik gemaakt van geïnteresseerde waarnemers buiten deze kring. Door de jaren heen hebben we zo een goed beeld kunnen opbouwen van de voor- en achteruitgang van bepaalde soorten.

Met cijfers moet je in de natuur altijd heel erg voorzichtig omspringen en ik ben de eerste die bij dit soort (toch op wat simpele wijze) verzamelde gegevens allerlei kanttekeningen weet te plaatsen. Maar als de grote lijnen heel erg duidelijke tendensen laten zien moeten we er toch wel aandacht aan besteden.

In dit artikeltje willen we graag eens een paar van die ontwikkelingen naar voren halen en zo mogelijk in beeld brengen. Misschien herkent u hierin wel iets van uw eigen ervaringen.

Om het eenvoudig te houden tellen we per jaar alle waarnemingen van een bepaalde soort op en vergelijken die met andere jaren. Hierin ligt al een probleem, want mag dat maar zo? Eigenlijk niet natuurlijk (het aantal waarnemers kan bij voorbeeld per jaar verschillen). Maar omdat de geconstateerde verschillen zo groot zijn en het voor ons om de grote lijn te doen is houden we het eenvoudig.

Kijken we eerst eens naar de Argusvlinder (fig. 1, zie blz 8). De Argusvlinder is een vlinder die echt in onze regio thuishoort.

Juist bij ons is de vlinder ook van naam bekend omdat het Waterschap een heel herinrichtingsplan compleet met forse natuurontwikkeling en een netwerk van wandelpaden in het oosten van de Hoeksche Waard naar deze vlinder heeft vernoemd: Plan Argusvlinder.

De Vlinderwerkgroep verzamelt al vanaf 1990 gegevens en in al die jaren was de Argusvlinder altijd prominent van de partij. Het ene jaar meer dan het andere. En daar gaat het nu juist over. We hebben de getallen grafisch uitgezet (grafiek 1) en te zien valt dat de eerste 10 – 11 jaar het aantal getelde exemplaren weliswaar wat schommelt maar gemiddeld redelijk rond de 500 uitkomt. Het "slechte" jaar 1999 wordt gevolgd door een topjaar. In 2000 worden maar liefst 871 exemplaren geteld. Daarmee was de Argusvlinder in 2000 de meest geziene vlinder van allemaal. Wat er daarna gebeurt is echter hoogst opmerkelijk.

De terugval van 871 in 2000 naar ruim 600 in 2001 was fors maar nog niet onrustbarend, immers nog steeds boven het langlopende gemiddelde.

De vijf jaren daarna blijft de Argusvlinder evenwel steeds verder terugvallen. In 2006 werden er niet meer dan 43 exemplaren geteld. Dit lijkt te weinig om de vlinder voor ons te behouden. De lijn denkbeeldig doortrekkend komen we immers al in 2007 op nul uit. Dat op het moment van schrijven van dit stukje toch al weer twee exemplaren gezien zijn geeft een beetje moed. Maar erg hoopvol ben ik niet gestemd.

Deze dramatische terugval is immers niet beperkt tot de Hoeksche Waard maar is een (meer dan) landelijk beeld. Over de oorzaken buigen zich thans knappe koppen. Maar dit soort ontwikkelingen zijn vaak zeer complex en hebben ongetwijfeld ook met het klimaat te maken.

Dat het ook anders kan laten de waarnemingen van diezelfde groep mensen over diezelfde periode zien bij een familielid van de Argusvlinder: het Bont zandoogje (donker bruin met een patroon van gele vlekken, fig. 2). Een vlinder die van ouds aan bosranden en zandgrond was gebonden. Nauwelijks bekend dus in de Hoeksche Waard.

Er zijn dan ook uit die boven genoemde 10 – 11 jaar jaren bekend waarin het Bont zandoogje door helemaal niemand werd gezien. Andere jaren in heel lage aantallen. In die periode ge-

middeld zo'n vijf exemplaren per jaar over de hele Hoeksche Waard.

Een zeldzame vlinder dus.

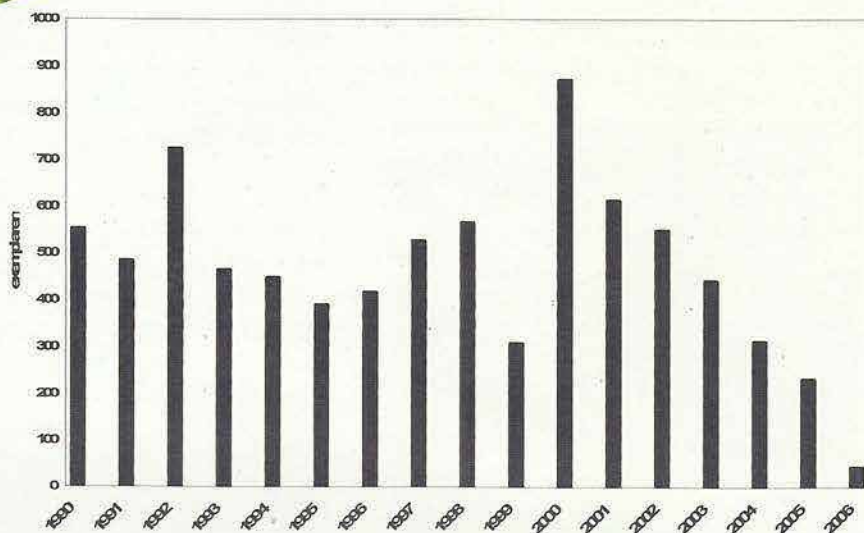
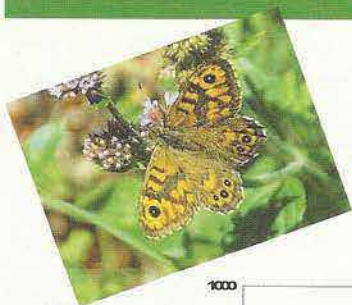
Dezelfde zes jaar waarin de Argusvlinder zo'n enorme terugslag ondervindt en (bijna?) verdwijnt uit de Hoeksche Waard vertoont het Bont zandoogje een enorme opbloei waarin de waarnemingen in de laatste drie jaar bijna steeds verdubbelen. Vergelijkende reeks 2003 – 2006: 51, 71, 136, 244. (grafiek 2)

En nu in 2007 vliegt het Bont zandoogje in bijna iedere tuin in veelvoud. Ook dit is geen regionaal verschijnsel maar wordt waargenomen door het hele land. Nog steeds duikt de vlinder op op plaatsen waar hij vroeger nog nooit gezien is. Het lijkt eenvoudig daarvoor nu maar het klimaat als oorzaak aan te wijzen maar de zaken zijn echt ingewikkelder. Zie de Argusvlinder.

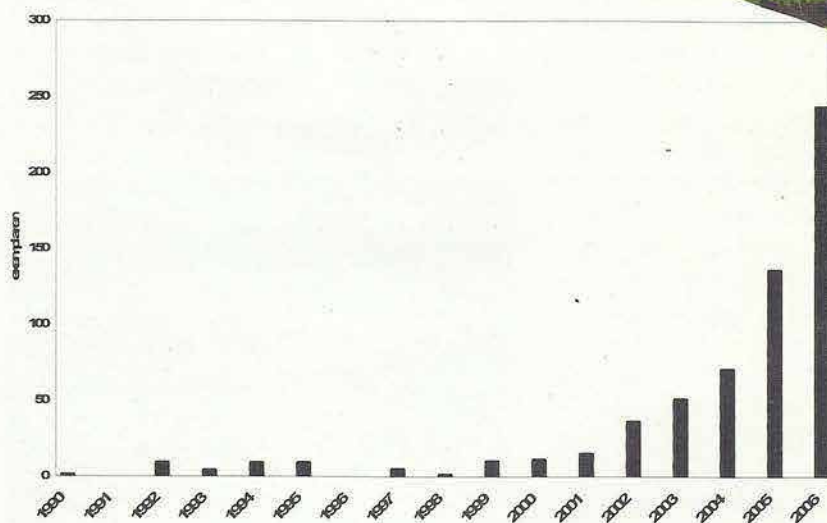
Dit soort fluctuaties maakt het bestuderen van insecten zo leuk. Insecten reageren sterk op wijzigende leefomstandigheden maar anderzijds zijn hun levenscycli heel erg verweven met andere ingewikkelde en complexe invloeden.

Geniet vooral van het levendige Bont zandoogje in uw tuin. Alles kan tijdelijk zijn

Grafiek 1, argusvlinder

grafiek 2, Bont zandoogje

Biodiversiteit

Joost Kievit

Het verlies aan biodiversiteit ofwel de verdergaande afbrokkeling van de variatie aan leven, is een van de grootste milieuproblemen van deze tijd. In de Hoeksche Waard loopt vanaf 2004 een project waarin dit probleem wordt aangepakt. Hierbij wordt samengewerkt tussen vele partijen.

Hoekschewaards Landschap doet hieraan mee, maar ook boeren spelen een belangrijke rol. Een vijftal boeren bij Strijensas heeft de 400 hectare grond waarop zij werken ingericht voor natuurlijke plaagonderdrukking. Dat wil zeggen dat zij op de akkerranden stroken met gras en bloemen hebben aangelegd om insecten als zweefvliegen, lieveheersbeestjes, loopkevers en dergelijke goede leefomstandigheden te bieden. Deze plaagbestrijders rukken uit als bijvoorbeeld bladluizen het gewas belagen. De proeven worden met wetenschappelijk onderzoek begeleid en het werkt. Insectenplagen blijven beter onder controle en er hoeven minder chemische middelen te worden gebruikt voor bestrijding.

Vervolgens is onderzocht of deze natuurlijke plaagonderdrukking ook op de schaal van de gehele Hoeksche Waard kan worden toegepast. Hiervoor is een zogenaamde groenblauwe dooradering nodig van een goede kwaliteit. Dit betekent dat het beheer van dijktafsluitingen, wegbermen, kreekoevers en slootkanalen natuurvriendelijker moet en dat er

hier en daar akkerranden moeten worden aangelegd. Om goede omstandigheden voor de plaagbestrijders te realiseren moeten er bloeiende planten zijn, omdat deze insecten naast bijvoorbeeld bladluizen ook nectar en stuifmeel nodig hebben. Verder moet de begroeiing ook in de winter een lengte van zo'n 20 cm hebben. Dat is nodig om schuilmogelijkheden te bieden tegen extreme weersomstandigheden als droogte, nattigheid, vorst en warmte.

Het beheer zoals HWL dat al meer dan 30 jaar voert in de eigen terreinen hoeft nauwelijks te worden aangepast om te voldoen voor natuurlijke plaagonderdrukking. We moeten alleen meer fasering aanbrengen, waarbij tijdens het maaien stukken blijven staan. We waren dit al aan het invoeren omdat het ook voor vlinders van belang is om dat te doen. Een beter beheer van de gehele groenblauwe dooradering zou een enorme impuls voor de natuur in de Hoeksche Waard betekenen. Struikelblok zouden de kosten van dit beheer kunnen zijn. In opdracht van het Ministerie van VROM is onderzoek gedaan naar de maatschappelijke kosten en baten hiervan. Resultaat: het levert geld op. Doordat de Hoeksche Waard mooier wordt, trekt de recreatie aan en dat geeft inkomsten. Ook de waarde van het onroerend goed blijkt te stijgen. We hopen dat al het onderzoek leidt tot verstandige besluiten en meer biodiversiteit.

Lezing Roofvogels van 27 maart

Riekie van Groen

Dit hadden we nog nooit meegeemaakt, 109 belangstellenden waren afgekomen op de roofvogellezing in Klein Profijt, het gebouw barstte bijna uit zijn voegen.

Er is altijd veel belangstelling voor de lezingen en cursussen over vogels die het Hoekschewaards Landschap organiseert. Vogels intrigeren de mens blijkbaar nog meer dan andere dieren. Als één van onze roofvogelspecialisten, Martin Mollet – coördinator van de roofvogelwerkgroep HWL-oost, dan een boeiend verhaal komt vertellen, ondersteund met prachtige foto's, is dat natuurlijk helemaal het summum.

In zijn lezing ging Martin in op alle roofvogels die in de Hoeksche Waard voorkomen, zij het soms op doorvlucht. Buizerds, valken, kiekendieven, zelfs uilen kwamen langs. Er werd verteld hoe goed de verschillende vogelsoorten het doen, hoe hun leefgebied eruit ziet, wat ze eten, hoe ze broeden en natuurlijk hoe je ze kunt herkennen.

In het bezoekerscentrum is een grote verzameling opgezette vogels aanwezig. De roofvogels uit deze collectie werden in de lezing getoond, zodat de aanwezigen een beter beeld kregen van de vogel en het grootte- en kleurverschil dat vaak tussen vrouwtjes en mannetjes bestaat.

De “domme”? Eend

Cobi Smit

Werkend in een ziekenhuis op een afdeling waar alle meldingen / problemen / storingen binnenkomen, kreeg ik 8 jaar geleden een melding over het feit dat er een eend bij ons in de binnentuin liep met een enorme kudde kuikens.

“Jeminee, daar moeten we ingrijpen want die hebben geen overlevingskans in die binnentuin”. Binnen was een goed woord, tuin mocht het niet eens heten, laten staat kraamkamer voor piepende donsbolletjes.

Persoonlijke sirenes op vol vermogen, volop aan de telefoon en gretig de dierenambulance gebeld want ik voelde mij geroepen om mijn rol van Zorro weer eens uit de doos te halen.

Maar helaas de dierenambulance verbruikt het rubber van de banden niet voor een vrolijk rond hobbende eendenfamilie.

Dan maar bellen met Vogelklas Karel Schot die zullen het dierenleed toch zeker wel herkennen? Inderdaad ze herkenden het en besloten niet te komen, maar om aan te bieden dat wij de eenden mochten brengen. Hè? Hoe?

Dierenbescherming dan maar bellen. “Nee hoor, daar komen wij niet voor”.

Zelfs de vogelbescherming was niet blij met mijn telefoontje.

Ondertussen bleef mijn telefoon alarmerend rinkelen want het aantal collega's dat zicht had op de binnentuin was buiten proporties en iedereen bleek de natuur een warm hart toe te dragen. Maar..... alleen als een ander zich er verder voor wilde inspannen. Dus bellen naar mijn nummer (dat was immers mijn werk).

Een collega wierp zich op om met mijn toestemming een bericht het ziekenhuis in te sturen of er een reddertje in huis was die een oplossing voor ons “wild” wist.

Eureka! De partner van een collega was heel sterk met schepnetten en die wilde gelijk komen om te helpen. Pas nu bleek hoe sterk de donsbolletjes waren, onder regie van moeder (volledig aan haar lot overgelaten door pa woerd), in het verstoppertje in verlooderde struiken. De eerste drie exemplaren werden geschept en netjes buiten het ziekenhuis in de struiken gezet, onder scherp toezicht van menig collega. Niemand wist precies uit hoeveel bolletjes de kuikenkudde bestond en deze klus leek gepiept omdat er geen piep meer werd gehoord, dus “het net” verdween.

Echter 10 minuten later: Telefoon! Een collega gilt mij bijna toe: “We hebben ze niet allemaal! Er lopen er nog 2!” Dus het vangnet weer gebeld en die held was zo lief om weer te komen. Deze 2 konden de reünie met het kroos (t) buiten het ziekenhuis vieren. Deze herhalingsoproep moest nog 3 keer worden uitgevoerd en de eendenborstjes kwamen mijn neus uit! En de colle-

ga van de mail naar alle collega's bleef iedereen foto's sturen van elke reddingsactie.

Wij leken op een gegeven moment Vogelklas Karel Schot wel (met de stranding van een olietanker in een natuurreservaat) in plaats van een Zorginstelling. (hoewel.....) Onophoudelijk tjrpte mijn telefoon.

Waarop ik werd berispt om nu eindelijk eens te gaan werken in plaats van in mijn eentje achter een school eenden aan te waggelen. En iedereen te bestoken met die eenden-foto's, die niet eens van mij waren!

Na 3 dagen heb ik de reddingsactie opgegeven. En volgens ieders beleving hebben ze de donsbolletjes in de sloot voor het ziekenhuis zien uitgroeien tot echte Wammes Waggeltjes. Bovendien voelde iedereen zich een ware fosterparent. Tja, waar hún gevoel vandaan kwam is mij nog steeds onbekend.

Na dit voorval zou je toch denken dat dit voor moeder eend een goede les was. Maar nee, dit was een domme gans, dacht ik!

Want het jaar daarna precies hetzelfde verhaal. Alleen heb ik toen geweigerd ook maar een vinger uit te steken naar iets wat naar eend rook.....

Dit herhaalde zich een jaar of 5 lang. Of het steeds dezelfde dame was of inmiddels één van haar koters weet ik niet, maar vermoedelijk was die

binnenrimboe een weldadige kraamkamer.

Tot het jaar dat het ziekenhuis ging uitbreiden. Werkelijk toen heb ik echt in mijn handen gewreven want wij hadden de eend tuk! De tuin was weg en daar stond nu een prachtig stuk nieuwbouw. Omgeven door een postzegeltje grond om iedereen toch het gevoel te geven dat wij verstandig met groen omgaan.

In dat jaar heb ik niemand over een eend gehoord, laat staan over een nest en al helemaal niet over kuikens.

Daarna kreeg ik een andere baan en verdween mijn eendentrauma naar mijn boekje met gekoesterde herinneringen. Tot gisteren.....

Ik hoor met groot genoegen dat collega's tot onder de fundering van de nieuwbouw aan het zoeken zijn geweest naar een kudde donsbolletjes. Het verhaal vertelt verder dat ze niet te vangen zijn omdat ze iedere keer onder het gebouw wegpiepen. Nog steeds slimme vogels!

Weet je: ik heb nooit geweten dat de genetische overdracht óf de vasthoudendheid van een eend zó sterk is. Het enige waar ik erg blij mee ben is dat ik vanuit een nieuwe baan dit gepeupel mag waarnemen en stiekem in mijn wieken mag lachen.

De eend wint!

Bijzonder!

Iris van der Vlerk

Op vrijdagavond 1 juni was het dan zover: meer dan 20 opgeleide IVN Natuurgidsen kregen hun diploma uitgereikt door niemand minder dan Burgemeester Klaas Tiggelaar van Oud-Beijerland.

Eerder hadden 21 Natuurgidsen in april hun proeve van bekwaamheid afgelegd met verrassende eindpresentaties op hoog niveau.

Een aantal weken daarvoor leidden de toen nog gidsen in spé hun medecollega's en het docententeam door verschillende terreinen in de Hoekschewaard. Deze terreinen werden adoptieterreinen genoemd. Zij zijn een jaar lang bezocht en onderzocht op natuurwaarden, natuurbelevissen en geïnventariseerd op flora en fauna. Niet iedereen was even gelukkig met het toegewezen adoptieterrein, sommigen vroegen zich bij het eerste bezoek aan hun terrein dan ook af: wat valt er hier nou te beleven?

Echter na verloop van tijd werd de waardering voor "hun" terrein groter en groter. Dat bleek uit de verslagen die zijn gemaakt maar vooral ook door de excursies voor elkaar en voor het do-

cententeam in "hun" terrein.

Behalve de spanning, straalde het plezier van in het eigen terrein rondleiden er vanaf.

Bijzonder was zeker de grote waardering die de rondleidende gidsen kregen van hun "collegagidsen" en docententeam.

Bijzonder door de verscheidenheid in excursies, ieder op zijn eigen wijze!

Soms een verrassend begin, een onverwacht moment halverwege en soms een verrassend slot.

Bijzonder was ook de hechtheid van de hele groep, die zeker in het begin niet aanwezig was. In januari 2006 zat men nog wat onwennig bij elkaar, allemaal eenlingen op een enkele uitzondering na.

Het eerste blok van de cursus was gericht op kennismaking in een breed perspectief. Kennismaking met de Hoekschewaard, met de natuurterreinen, met de docenten maar vooral ook met elkaar. Het docententeam had daarvoor zo zijn eigen trucjes waar soms toch wat vreemd tegenaan werd gekeken..... tijden later kon daaruit geoogst worden. Want zie: nu anderhalf jaar en twee weekenden met elkaar optrekken later voelt afsluiten zelfs als een beetje pijn. Er zijn afspraken gemaakt om elkaar te blijven zien, te inspireren, te delen en te blijven genieten van elkaar.

Bijzonder!

Bijzonder was ook de wijze waarop de gediplomeerde gidsen het docententeam liet blijken hoezeer zij gewaardeerd werden.

Ook zij kregen een diploma uitgereikt: Kanjer van de Natuur!

Vele bliken van waardering volgden.

Tot slot kreeg ieder lid van het docententeam een taart met de favoriete uitspraak erop van één lid van het team zak maar zegge!

Dauwtrappen voor herhaling vatbaar

Sjoerd Reinstra

Afgelopen Hemelvaartsdag gingen 24 enthousiaste natuurgidsen van het HWL van start bij de eerste dauwtrapochtend van het Hoeksche-waards Landschap.

Dauwtrappen betekent dat je in de vroege ochtend op pad gaat. Nou, en vroeg dat was het. Om vijf uur 's ochtends, terwijl het nog donker was, vertrok de groep van de oprit van de voormalige Barendrechtse Brug. Direct na het begin van de wandeling werd het langzaam licht en even later begon een oorverdovend vogelconcert.

Onderweg werd zo nu en dan stilgestaan bij de natuur, maar ook bij de ontwikkelingen rond de geplande golfbaan. Ondanks de miezerregen in het begin, bleef het humeur van de lopers uitstekend. De tocht voerde langs de oevers van de Oude Maas naar het eindpunt "Klein Profijt", waar een heer-

lijk ontbijt, compleet met roerbakeieren en verse jus d'orange, klaarstond. Dit alles met dank aan de dames van de catering!

Nog tijdens de maaltijd werd besloten de wandeling volgend jaar te herhalen en de tocht dan ook open te stellen voor algemeen publiek. Noteer dus vast in uw agenda: Hemelvaartsdag 2008 (dit valt dan op 1 mei) Dauwtrappen met het HWL!

De werkgroep excursies nodigt u van harte uit voor het deelnemen aan excursies volgens onderstaand programma

Deelname: € 1 voor leden, niet leden € 2. Kinderen tot 16 jaar gratis.

Met ingang van 1 september wordt de prijs verhoogd naar € 2 voor leden en € 3 voor niet-leden.

Informatie: excursies@hwl.nl of 06 22 75 20 67

ACTIVITEITEN PROGRAMMA 2007

WANNEER	THEMA/WAAR	INFORMATIE
8 september (zaterdag) 9.00 - 11.30	Wandelexcursie GA polder "De Blankert"	Peter de Barse
22 september (zaterdag) 9.00 - 12.00	Wandelexcursie Tiengemeten	Jan van Alebeek Elly Vergouwe
29 september (zaterdag) 9.00 - 11.30	Zaden & bessen Hellegatsplaten	Sjoerd Reinstra
6 oktober (zaterdag) 9.00 - 11.30	Wandelexcursie Plan Argus	Ronald in t'Veld Peter Roseboom
6 oktober (zaterdag) ?	Herfstexcursie o.a. padde- stoelen ? Hof van Moerkerken	Huub van den Hoogen- hoff
14 oktober (zondag) 9.00 - 11.00	Herfstbladeren voor j+o ? Laningpark Oud-Beijerland	?
27 en 28 oktober Zaterdag en zondag 08.00 en 20.00 u	Muizeninventarisatie Op NBC Klein Profijt	Merijn van den Hoogen- hoff 0186 621 888
November eind?	Snertwandeling? Locatie?	Sjoerd Reinstra Peter Roseboom
22 december (zaterdag) 9.00 - 11.00	Vogel of ganzen excursie? Oudeland van Strijen	Ton Beukers Freek Sturuss
29 december (zaterdag) 9.00 - 12.00	Oliebollenwandelexcursie APL polder	Raimond Taal Cobi Smit Marianne van der Waal

KUIPERSVEER

Onwetend, met gretige stappen omhoog naar de dijk
De 1^e aanblik, een plaatje, er wacht ons een koninkrijk

Vele geheimen liggen op ons te wachten
Een uitgelezen kans voor onze onontdekte krachten

Voortvarend ontwikkelt in weken de vegetatie
Het grijpt ruw naar de lucht in de mooiste creatie

In soorten vermeerderend, door gasten uit Schotland
Grote grazers, onwetend, zetten de natuur naar hun hand

De havik, wij bewonderen, elke keer weer
Verstoren zijn avondmaal, een fazantenhen dit keer

De ijsvogel knalt uit zijn kleuren als hij zich aan ons toont
Meestal alleen zijn piepje wat ons belooft

Geholpen door kenners, onze dromen waren stout
Soms komen ze uit, voor ons: de rivierrombout

De kruiden schenken een beter leven
Gezondheid door de zon gegeven

Golfjes verraden, een zwemmend donsje
Moedervogel roept, voor een familie onderonsje

De boom hangt door, de kraai bouwt zijn nest
Zorgvuldig geschapen puinhoop, de toekomst wat rest

Dood is aanwezig op menige schaal
Op land en in water de kringloop loopt zijn verhaal

Zomers licht, afscheid van de dag
Genietend bij het water, onze mijmeringen gegoten in glimlach

Ervaringen en hapjes delend, het leven vaart zacht voorbij
We ontwikkelen daar onze taken en zijn een tevreden partij

De laatste adoptie voor het daglicht gaat verbleken
De stier stuurt ons huiswaarts en laat de natuur voor ons spreken

Deze kans hebben wij volop genoten
Veel geleerd en in ons hart gesloten

Het gedicht is afkomstig van één van
de pas opgeleide gidsen, over het toe-
gevozen adoptieterrein.

Kenniscentrum in de lucht!

Dick Bussing.

Sinds de Hoeksche Waard de status heeft van nationaal landschap, vanwege de nationaal en internationaal erkende bijzondere kwaliteiten van dit gebied, zijn er vele initiatieven ontstaan om het begrip en de status meer handen en voeten te geven.

HWL loopt zeker voorop met haar project Nationaal Landschap Centrum, het in aanbouw zijnde bezoekerscentrum aan de Veerweg in Numansdorp. Maar ook de permanente tentoonstelling Nationaal Landschap in Beweging, die in mei werd geopend in bezoekerscentrum Klein Profijt in Oud-Beijerland heeft tot doel bezoekers te stimuleren, meer te weten te komen over de kernkwaliteiten van de mooie Hoeksche Waard en het landschap te gaan verkennen.

Het gebouw in Numansdorp krijgt vele functies, die erop gericht zijn, dat bewoners, organisaties en bezoekers kunnen kennismaken met het nationaal landschap, het landschap kunnen bezoeken, beleven en ervan leren. Een van de werkgroepen legt zich erop toe om de kennis en expertise die er al is

op het gebied van (nationaal) landschapontwikkeling, te verzamelen en deze weer aan te bieden voor wie die kennis zoekt.

Daartoe is het '**Kenniscentrum Nationaal Landschap**' opgericht.

Dit kenniscentrum fungeert als informatie-, voorlichting- en adviesfunctie. Het is de balie of helpdesk voor al uw vragen over de ontwikkeling van het nationaal landschap Hoeksche Waard. Het verwijst naar direct beschikbare kennisbronnen, zoals die in documenten, nota's of naar organisaties, instellingen en overheden, wanneer zij bijdragen aan landschapontwikkeling.

Om te beginnen ontwikkelde de werkgroep een website, waar al veel kennis is te vinden, maar ook nieuwsfeiten. Deze website is sinds mei 2007 formeel in de lucht, omdat belangrijke organisaties, die kennis bezitten en/of actief zijn in het nationaal landschap, werden verzocht hun informatie ter beschikking te stellen. Kennismaken doe je samen, vindt de werkgroep. Via de website zijn daarom nu ontwikkelingen rond de structuurvisie of het bedrijventerrein te volgen. Over bijzondere groene projecten of gebeurtenissen is er informatie op de site te vinden, of via een simpele klik komt u op de gewens-

te informatie, documentatie, of andere sites. Verzoeken om informatie, voorlichting of advies die betrekking hebben op nationaal landschap Hoeksche Waard, werden ook al mondeling of per email verstrekt aan dorps- en belangengroepen, politieke partijen en studenten.

In feite ging de website dus in mei de lucht in. De website was echter al in 2006 in voorbereiding, goed bereikbaar via Google (nationaal landschap) en HWL.nl (/nationaal landschap) of direct via www.natlan.nl. Er zijn veel bezoekers voor de rubrieken Nieuws, Agenda, Projecten en Themagerichte documenten, zoals biodiversiteit.

Per week in de maand mei ongeveer 300 tot 400 bezoekers. Nu de werkgroep meer aan de weg timmert, worden het er zeker meer. Kijkt u zelf?

Steenuil (geel)

Kerkuil (zwart)

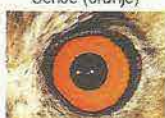
Oehoe (oranje)

Velduil (geel)

Bosuil (zwart)

Ransuil (oranje)

Landschap loont

Hans Pijnaker

In opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) werd een onderzoek verricht door het Adviesbureau Witteveen en Bos, dat een rapport opleverde met de titel: *Investeren in het Nederlandse Landschap*.

Minister Gerda Verburg (LNV, CDA) zei hierover: "Het gaat niet goed met het Nederlandse landschap. Nederland lijkt sinds de jaren '90 in een permanente verbouwing te verkeren. De mensen herkennen hun eigen omgeving niet meer." Het landschap is aan het verrommelen, zegt Den Haag, door de ongerichte bouw van vooral bedrijventerreinen en woonwijken.

Minister Jacqueline Cramer (VROM, PvdA) wil 'nadere regels' stellen aan het bouwen.

In genoemd rapport worden met name

de voordelen van het verfraaien van het cultuurlandschap 'ondubbelzinnig' aangetoond. Dat leidt niet alleen tot 'tevredenheid, geborgenheid en geluk', maar brengt mensen ook tot rust en in beweging, wat weer goed is voor de mankerende gezondheid (overgewicht, hart- en vaatziekten, suikerziekte, botontkalking, welvaartsziekten die zich in te hoge mate beginnen voor te doen).

En wat nieuw is, het verfraaien van het Nederlandse landschap betaalt zich ook uit in euro's!

Het loont voor de maatschappij om te investeren in landschap, zegt het rapport. Wanneer de kosten van de investeringen worden afgezet tegen de baten, levert dat een positief kostenbaten-saldo op van 17,9 miljard euro. "Vanuit het oogpunt van nationale welvaart is het dus aantrekkelijk te investeren in landschap", zegt Minister Verburg. Bij dit onderzoek werden drie voor-

beeldgebieden gebruikt: de Hoeksche Waard, de Meierij en de Hondsrug.

De baten van landschapsverfraaiing bestaan ondermeer uit: gestegen woongenot, relatieve stijging van huizenprijzen, gezonder leven door 'wegvang' van fijnstof, reductie van bestrijdingsmiddelen en kunstmest, minder erosie langs oevers, meer melk van de koe door afname van hittestress vanwege meer boomschaduw, verminderden milieukosten van verre reizen omdat vakantiegangers meer in eigen land blijven. Kortom, het loont om de bedrijvenlobby inzake de noordrand af te remmen en hen ervan bewust te maken dat we ons niet meer als eindverbruiker van de natuur en van ons landschap kunnen gedragen.

BRON: NRC, 24-4-2007.

Houdingen tegenover de natuur (2)

Hans Pijnaker

Mens als verlichte heerser

Gedraagt de *mens als despoot* zich als een eindverbruiker van onze natuurlijke hulpbronnen en van de natuur, zoals we in ons Lentenummer van de Waar(d)zegger konden lezen, -- hij waant zich namelijk in het rijk van de onbegrensde mogelijkheden --, het volgende type mens, de *verlichte heerser*, is zich al wat meer bewust geworden van zijn afhankelijkheid van een kwetsbaar milieu, van de eindigheid van onze aardse hulpbronnen en van grenzen aan de groei.

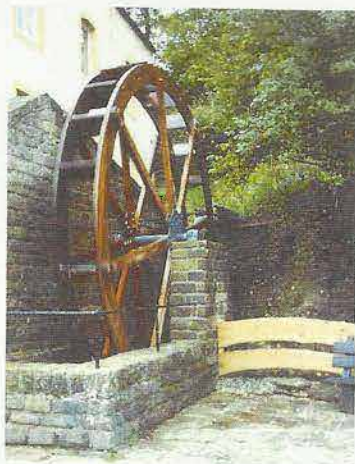

Het is wel uit eigenbelang dat hij streeft naar duurzaamheid en behoud van de natuur. Hij is zich bewust geworden dat niet alleen zijn eigen generaties, maar ook zijn nageslacht de natuur nodig

zullen hebben. Hij denkt op een wat langere termijn. Hij gedraagt zich dus enigszins bewust ofwel verlicht.

Ook is hij zich meer bewust van nog meer subtielere behoeften aan wat de natuur ons bieden kan, zoals natuurschoon, waarvan we kunnen genieten en tot rust kunnen komen, medicinale planten, die ons kunnen genezen van ziekten en tenslotte van een spiritueel gevoel dat dieper gaat dan de gedachte dat de natuur slechts een product zou zijn waaraan we kunnen verdienen.

Deze manier van denken over de natuur ontstond eind 19^e eeuw in Amerika onder de bezielende leiding van een zekere Gifford Pinchot. Hij legde de nadruk op ontwikkeling van natuurlijke hulpbronnen, op de eerste plaats voor de eigen generatie en daarna pas voor latere generaties.

Hij zei: "Niet ontwikkelen wat wel ontwikkeld kan worden, is niet bewaren maar verspillen." Hij wilde over de natuur *heersen* en haar ook *beheren* uit naam van de huidige en toekomstige mensheid.

De natuur wordt dan nog steeds gezien als een vat vol hulpbronnen. Maar je kunt hier al spreken van een begin van een *morele houding* ten opzichte van de natuur. De omgang met de natuur

wordt namelijk moreel aan banden gelegd. Je kunt niet alles uit de natuur voor jezelf opmaken. De verdeling van haar opbrengsten moet niet alleen rechtvaardig gebeuren binnen de *huidige* generatie van mensen, maar ook voor de toekomstige generaties moet er nog te genieten zijn van de natuur-opbrengsten. Het begrip *rechtvaardig verdelen* van de opbrengsten van de natuur is nu in beeld gekomen. Maar de mens blijft zichzelf zien als de *eigenaar* van de natuur en de natuurlijke hulpbronnen. Dat noemen we ook wel *verlicht antropocentrisme*. Dat wil zeggen: Verlicht, omdat men niet meer puur egoïstisch denkt, maar zich ook bewust is van de rechten van anderen op die natuur. Antropocentrisme, omdat de mens als eigenaar van de natuur nog steeds centraal blijft staan. (Antropos is het Griekse woord voor mens.)

BRON: Wouter Achterberg. *Samenleving, natuur en duurzaamheid; een inleiding in de milieufilosofie* (1994). Van Gorcum.

Sfeervol pauzeren aan de Veerweg

Katja Hora

Heel regelmatig kruis ik de grens tussen Noord-Brabant en Zuid-Holland. Ik rij dan -rustig van het uitzicht genietend- over de parallelweg van de A29 over het Hellegatsplein. Langs het mooie natuurgebiedje naast het strandje bij "de Baan" (de moeite waard, dit stukje Hoekschewaardse "duinen") van Willemstad (NB) naar Numansdorp (ZH).

Bij mooi weer is het in het weekend druk met fietsers en wandelaars. Ik ga dan met de stroom mee de brug af en rechtsaf over de dijk naar Numansdorp. Daar is het nog drukker, grote groepen fietsers hebben bijna moeite elkaar te passeren. Ter hoogte van de bushalte bij de waterzuivering ben ik dan vaak ineens weer de enige gebruiker van de weg. Ik sla dan namelijk rechtsaf de Veerweg op. Even nog meer vaart minderen om naar de vorderingen op het bouwperceel van het toekomstig NLC te kijken. Tegen de tijd dat u dit stukje leest is de eerste paal al geslagen. Dan nog de bocht om en daar is mijn eindbestemming: het oude Natuur Educatief Centrum "de Hoeksche Waard".

Gelukkig weet ik dat veel schoolkinderen uit de omgeving het centrum inmiddels al weten te vinden. Vorig jaar hebben er maar liefst 1556 scholieren een veldles gevolgd bij de werkgroep Jeugd, afdeling Numansdorp: Een inleiding en dan vanuit het centrum naar het nabijgelegen Veerbos.

In het weekend wordt het gebouw al vanaf januari 2007 opengesteld door

een team vrijwilligers van HWL. Zaterdag en zondagmiddag zijn zij er vanaf 12:00 tot 16:00. Ik draai maandelijks een dienst, en moet eerlijk bekennen dat ik nog niet veel bezoekers gehad heb. We gaan gelukkig nu merken dat steeds meer mensen de gang naar het oude gebouwtje weten te vinden. Met dit stukje wil ik natuurlijk reclame maken voor openstelling van het centrum.

Misschien bent u wel een van die mensen die tijdens een zonnig weekend-uitje langs de Veerweg fietsen of wandelen. U bent hierbij van harte uitgenodigd om die Veerweg eens in te rijden. In het centrum kunt u – naast koffie, thee of fris - informatie vinden over het nieuw te bouwen Nationaal Landschapscentrum. Kinderen kunnen speuren in de vitrinekasten of een tekening maken aan de kleurtafel. Ook staat er een hommelkast in de tuin. Onze vrijwilligers geven u graag wat meer informatie over deze aardige brommers. Vanaf het centrum kunt u ook een wandeling maken in het nabij

gelegen Veerbos met een paar bijzondere broedvogels en een schitterend uitzicht over het Hollandsch Diep vanaf de dijk.

Natuurbezoekerscentrum

Hoeksche Waard

Veerweg 22

Numansdorp

Openingstijden:

Zaterdag en zondag van 12.00 tot 16.00 uur

Hierbij tegelijkertijd een oproep: we hebben een heel gezellig team vrijwilligers in Numansdorp, maar er is altijd werk voor meer mensen ! Interesse? mail naar educatie@hwl.nl voor meer informatie.

Een klein feestje.

Ank Kortenbach

23 juni is er een klein feestje in de Egelopvang. Dan bestaat de Egelopvang namelijk twaalf en een half jaar.

Er zijn veel egeltjes in de afgelopen tijd bij mij geweest, sommige doodziek, andere weer te mager om de winter door te komen, jonge egeltjes die nog met de fles groot gebracht moesten

worden, egels die aangereden waren, of in een vijver hadden gelegen, met als gevolg dat ze longontsteking kregen, egels die in vogel - of tennisnetten hadden vastgezet en waarbij soms pootjes moesten worden geamputeerd.

Kortom, ik heb in de afgelopen jaren veel egels zien komen en wanneer ze weer beter waren zien gaan. Ook zijn er veel egels na de winterslaap weer uitgezet in de natuur. .

Het is heel intens werk en je leert elke dag meer over de egel en zijn karakter. Soms raak je aan een egel gehecht als je hem heel lang heb moeten behandelen. Het doet het een beetje pijn als je het dier dan los moet laten.

Ook is het heel frustrerend als je een egel helpt en al de goede zorgen voor niets blijken te zijn geweest, omdat de egel toch nog dood is gegaan.

Twaalf en een half jaar is een hele mijl-

paal, ik hoop nog een tijdje dit werk te doen en wie weet wordt het dan wel het dubbele van dit jubileum.

In de afgelopen tijd is er het een en ander gebeurd. We hebben actie

“Denk aan mij” gehad, dat in sommige gemeente goed bevallen is. Dit blijkt uit het feit dat de bordjes van de actie nog in die gemeente hangen.

Wilt U nog een bordje van de actie “Denk aan mij” kopen en het bij u zichtbaar in de tuin zetten, om de mensen

er op attent te maken dat er bij U in de omgeving egels leven, ze zijn voor een paar euro te koop bij het Natuurbezoekerscentrum “Klein Profijt” in Oud-Beijerland.

Als u een bordje koopt helpt u niet alleen de egels, maar steunt u ook het werk van de Egelopvang. Donaties zijn ook altijd van harte welkom, want egels verzorgen kost veel geld. Ik wil iedereen bedanken die in die twaalf en half jaar de Egelopvang al hebben gesteund met een bijdrage.

Informatie over bijdragen en donatie:

www.kortenbach.nl/egelopvang.html

E-mail: Egelopvang@hccnet.nl

Gironr: 6988304

Blauw poepvogeltje

Riekje van Groen

Geërgerd kwam mijn man de kamer binnen. “Is mijn auto net door de wasstraat geweest, poept zo’n blauw vogeltje de zijspiegels gelijk weer onder”.

Wat was er aan de hand? Een pimpelmees heeft zijn nest aan de voorkant van ons huis gemaakt. Iedere keer als wij onze auto's neerzetten, heeft het beestje vier potentiële rivalen in zijn territorium. Het vervelende met rivalen in de spiegel is dat je ze niet weg krijgt en daar wordt je zó zenuwachtig van dat je de spiegel onderkwijlt en onderpoept. Normaal gesproken is het bij een uitdagende situatie tussen pimpelmezen zo dat één het veld ruimt omdat

hij mooier blauw is, groter lijkt of in ieder geval de overhand krijgt. De pimpelmees in de spiegel toont echter geen tekenen van opgeven, hij is net zo mooi blauw, net zo groot en houdt het net zo lang vol.

De basis van het probleem is dat een pimpelmees zichzelf niet in de spiegel herkent. De meeste dieren kunnen zichzelf niet in de spiegel herkennen. Recent onderzoek heeft aangetoond dat naast primaten (mensapen, mensen) ook dolfijnen en olifanten zichzelf kunnen herkennen. Dat lijkt misschien onbenullig of vanzelfsprekend, maar dat ligt toch iets ingewikkelder.

Hetzelfde onderzoek laat zien dat als je een olifant een rode stip op zijn voorhoofd tekent en hem voor een spiegel zet, dat hij dan probeert de stip van zijn hoofd te poetsen. Dat betekent dat de olifant weet dat hij zichzelf ziet in de spiegel en dat de stip op zijn eigen voorhoofd zit.

De meeste dieren kunnen dat niet. In het boek 'De aap in ons' van Frans de Waal (een aanrader!) vertelt hij dat mensapen zichzelf in de spiegel herkennen.

Andere apen kunnen dat niet. We zouden raar staan de kijken als onze kat langs een spiegel loopt en zichzelf nauwkeurig inspecteert als hem iets opvalt aan zichzelf. Om je in een ander te kunnen verplaatsen moet je je eerst bewust zijn van jezelf, anders kun je het onderscheid tussen jezelf en de

ander niet maken. Dit is wat we zelfbewustzijn noemen.

Mensapen kunnen zich in een ander verplaatsen. Frans de Waal verteld het verhaal van een Bonobo die een spreeuw die tegen een hek is aangevlogen probeert te redden, door hem van hoog uit een boom met gespreide vleugels naar beneden te laten vallen. Toen dit niet werkte ging de Bonobo de rest van de dag naast de spreeuw zitten om te zorgen dat hij niet opgegeten zou worden. Het hele concept van iemand anders 'troosten' is op deze eigenschap gebaseerd.

De franse psychoanalyticus Lacan heeft nog een filosofische dimensie over de mens aan dit verhaal toegevoegd. Hij beschreef dat het zelfbewustzijn van de mens zich ontwikkelt tussen 6 en 18 maanden. Wanneer een kind zich voor het eerst in de spiegel ziet, herkent het zichzelf in iets wat het niet is, zijn spiegelbeeld. Van daaruit ontwikkelt het kind het vermogen om zichzelf van 'de anderen' te onderscheiden.

Ons blauwe vogeltje heeft niet veel aan deze overpeinzingen, die maakt alleen een periode door van nestelen met veel stress. We hebben 4 kleine plastic tasjes klaarliggen om over de spiegels heen te trekken, maar ik moet eerlijk zeggen dat ik er niet iedere keer aan denk.

*De aap in ons – Frans de Waal, ISBN 90-254-2345-0

Gerenoveerd gemaal nu vogelobservatiepost

Arie Pieters

Woensdag 28 maart werd de nieuwe vogelobservatiepost in het natuurgebied 't Oude Land van Strijen officieel in gebruik genomen. Onder een stralende voorjaarszon konden genodigden en omwonenden een kijkje nemen in en bij de vogelobservatiepost.

Boswachter Wicher Pen heette de aanwezigen hartelijk welkom namens Staatsbosbeheer. Overigens is het feitelijk een wat verkeerde insteek om te spreken over een 'nieuwe' observatiepost, want het gaat in dit geval over een gebouw wat al in 1879 is gebouwd. De vogelobservatiepost is namelijk gevestigd in het vroegere stoomgemaal in 't Oude Land van Strijen.

De boswachter, zelf de stuwende kracht achter het plan om van het vervallen gemaal een prachtige observatiepost te maken, vertelt over de geschiedenis van het pand. 'Dit gemaal is gebouwd in 1879 en nam eigenlijk het werk over van de molens, die hier vroeger stonden. Een stoomgemaal was toch immers betrouwbaarder dan de molens, die afhankelijk waren van windkracht. Toen in 1936 het nieuwe gemaal 'Overwater' in gebruik werd

genomen verviel de functie van het gebouw. Het kreeg toen een agrarische functie. Ondermeer de familie v. Steenselen heeft hier meer dan 30 jaar een agrarische bedrijf gevoerd. Nadat dit gebied in 1990 onderdeel werd van de ecologische hoofdstructuur kwam het in 1992 in bezit van Staatsbosbeheer'.

Zo'n vier jaar geleden werd het plan opgevat om toch nuttig gebruik van het pand te gaan maken, ondermeer omdat men voor Staatsbosbeheer nog geen opslagruimte had. Verder benadrukt de boswachter dat het ook een hele mooie bijkomstigheid was dat het gebouw, doordat het een nieuwe functie kreeg, gelijk behouden kon blijven voor de streek. Het fraai gerenoveerde gemaal ziet er nu weer uit om door een ringetje te halen en naast de functie van vogelobservatiepost is het dus ook in gebruik als berging voor Staatsbosbeheer. In de observatieruimte op de eerste verdieping kan men met behulp van een ingenieus 'klapsysteem' de ramen desgewenst in delen open zetten. Een ideale oplossing voor zomerse dagen. Er is ook een bord waarop men de waarnemingen kan schrijven, zodat de volgende bezoekers gelijk kunnen zien welke bijzondere vogels de afgelopen dagen of weken 't Oude van Strijen hebben gezocht.

Geschiedenis 't Oude Land van Strijen

De huidige polder Oudeland van Strijen kan worden beschouwd als een stuk voorland (buitendijks gebied) van de voormalige Groote of Zuidhollandse Waard. De Zuidhollandse Waard was een bedijkt gebied dat globaal gelegen

was tussen Dordrecht, Werkendam, Heusden en Geertruidenberg. Deze Waard is na de overstromingen in 1421/1422 (St. Elizabethsvloed) verloren gegaan.

In 1436 werd begonnen met de bedijking van het gebied ten westen van de Keizersdijk, waardoor deze de oostelijke waterkering van de huidige polder Oudeland van Strijen werd. In 1471 werd de huidige polder Oud-

Bonventura aan de westzijde van de Keizersdijk bedijkt. Het Oudeland van Strijen, dat vooral bestaat uit grasland- en akkerbouwpercelen, heeft een zeer open karakter.

Golfbaan Heinenoord

Joost Kievit

Op een informatie bijeenkomst over de plannen voor een golfbaan bij Heinenoord, meldde de gemeente Binnenmaas, dat de plannen in samenwerking met Hoekschevaards Landschap waren opgesteld. Dit leverde reacties van verbazing en ongeloof op. Hoe kan HWL akkoord gaan met het opofferen van een stuk natuur voor een golfbaan. Een logische reactie en enige uitleg is dan ook op zijn plaats.

De boscomplexen aan weerszijde van de Heinenoordtunnel hebben hoge natuurwaarden. Met name voor paddestoelen en vogels zijn het belangrijke gebieden. Diverse werkgroepen van HWL doen al jarenlang onderzoek naar de natuurwaarden van het gebied. Deze onderzoeksresultaten zijn gebruikt in de strijd om het gebied te vrijwaren van grote aanslagen.

De eigenaar van de gronden probeert er vanaf 2003 een golfbaan te realiseren. Zeker in de beginperiode heeft HWL zich fel verzet. Het resultaat was, dat de aanvankelijke plannen waarbij de boscomplexen voor een heel groot

deel zouden verdwijnen, niet doorgingen. HWL is nooit **zomaar** tegen, maar ze komt met argumenten en is ook altijd bereid tot overleg en meedenken over alternatieven. Ook in dit geval kwam zowel van de gemeente als van de initiatiefnemers voor de golfbaan de vraag om overleg over mogelijke alternatieven.

Wat volgde was ongeveer een jaar

lang overleg en onderhandelingen. Gaande dit proces kom je als HWL voor de afweging te staan óf dat je doorgaat met de onderhandelingen óf dat je inzet op juridische procedures. HWL is niet tegen de golfsport. Ons streven is natuurwinst boeken. De

vraag is dan altijd met welke strategie kun je dit het best bereiken. Normaal gesproken wordt deze afweging gemaakt in de werkgroep Milieu en Planologie. In dit geval hebben we ook de werkgroepen die al jarenlang onderzoek doen in het gebied betrokken.

Onze conclusie was, dat we met onderhandelen de beste resultaten voor de natuur zouden kunnen bereiken. In een intern beraad met een grote groep HWL'ers hebben we de voorwaarden geformuleerd waaronder wij akkoord

zouden kunnen gaan met de golfbaan. Dit is de basis voor de onderhandelingen die door vier vrijwilligers van HWL worden gevoerd. Het gaat hier vooral om het zoveel mogelijk sparen van de bestaande natuurwaarden en het compenseren van opgeofferde natuur.

Het eerste deel van de onderhandelingen is achter de rug. Hierbij ging het om de situering van de holes. Hierover is overeenstemming bereikt. Het overgrote deel van de bossen wordt gespaard. Op enkele plekken komen holes in het bos. Deze worden aangelegd in delen met de laagste natuurwaarde. Het proces van onderhandelen gaat nog steeds door. Wij zijn er van overtuigd dat we natuurwinst kunnen boeken en dat ook de mogelijkheden voor wandelen en genieten van de natuur intact blijven. Achteraf zal blijken of we de juiste keuze hebben gemaakt. Het blijft mensenwerk.

Nadere informatie: Joost Kievit

HWL-Lezingen najaar 2007

Vanaf september organiseert het HWL wederom een nieuwe serie interessante lezingen. Biodiversiteit blijft nog steeds het centrale thema. Houd voor het laatste nieuws ook de regionale pers en de HWL-site in de gaten.

Iets voor u?

Wilt u maandelijks per e-mail een herinnering ontvangen als er een lezing op stapel staat, geef u dan via kantoor@hw1.nl op voor onze e-mailservice. U kunt uw e-mailadres ook op de lezingavonden noteren.

Lezingen HWL

Meer informatie: telefoon (0186) 62 18 88

e-mail : kantoor@hw1.nl.

Kosten: €1,00 voor leden en €1,50 voor niet-leden,

Kinderen onder 16 jaar gratis.

Verder: Alle lezingen vinden plaats in NBC Klein Profijt

Aanvang 20.00 uur

**Donderdag Vlinders en libellen in de Hoeksche Waard door Kars Veling
27 september (Vlinderstichting)**

De Vlinderstichting zet zich in voor behoud en herstel van de vlinders en libellen in ons land. De dagvlinders staan in Nederland onder druk. Van de 70 soorten die ons land rijk was zijn er 18 uitgestorven terwijl dertig van de overgebleven soort op de Rode Lijst staan.. Ook in de Hoeksche Waard zijn soorten achteruit gegaan en verdwenen. Toch is er hier nog genoeg te genieten. Voor libellen lijkt de situatie iets gunstiger dan voor de vlinders, maar ook voor deze soorten zijn er mogelijkheden voor verbetering. U zult zien: ook in de Hoeksche Waard zijn er volop kansen om het vlinders en libellen naar de zin te maken.

**Maandag
23 oktober**

39

**Weg*en* is in het Waterschap door Arco *van de* *lee*
(Waterschap)**

Arco is voorlichter bij het waterschap Hollandse Delta. Het Waterschap zorgt er niet alleen voor dat we droge voeten houden, maar speelt ook een cruciale rol voor de natuur in onze Waard. Geen organisme kan zonder water en de mate van vochtigheid en de kwaliteit van het water is doorslaggevend als het gaat om de biodiversiteit.

**Maandag Korstmossen door drs. *Laurens* Sparrius (KNNV)
26 november e**

Het woord korstmos is op twee manieren misleidend. Korstmossen zijn geen mossen (ook al eindigt de Nederlandse naam vaak op -mos) en ze hebben lang niet allemaal een korstvorm. Wat zijn ze dan wel? En wat maakt ze zo bijzonder? Waar leven ze van? Hoe vermeerderen ze zich? Wat hebben ze met luchtverontreiniging te maken? Wilt u op deze vragen een antwoord, kom dan naar de korstmossenlezing verzorgd door Laurens Sparrius. Laurens is lid van de Bryologische (mosses) en Lichenologische (korstmossen) Werkgroep van de KNNV en heeft diverse publicaties over korstmossen op zijn naam staan.

Er is tevens gelegenheid om korstmossen onder een binoculair te bekijken. Als u wilt mag u ze zelf meebrengen.

HWL-Cursussen najaar 2007

Cursus: Wilde planten op naam brengen (beginners)

Overkomt het u ook zo vaak dat u buiten in de natuur rondloopt en ineens een onbekende wilde plant tegen het lijf loopt? Hoe graag zou u de naam weten en vooral meer bijzonderheden. Is de soort zeldzaam of gewoon? Kent hij een bijzondere gebruikswaarde? Zegt zijn voorkomen iets over de milieumomstandigheden ter plaatse? Zonder een naam kom je niet veel verder!

Eigenlijk is er maar één betrouwbare manier om wilde planten op naam te brengen: determineren met behulp van een goede flora. Het HWL zou graag een groep belangstellenden hierin opleiden. Daarom start er dit najaar een cursus Wilde planten determineren voor beginners. U hoeft niets van planten af te weten om mee te doen. In het voorjaar van 2008 start het tweede cursusdeel, dan voor gevorderden. Doe mee, dit is een unieke kans om thuis te raken in onze inheemse flora!

Cursusdata:	- 3 cursusavonden: maandag 3, 10 en 24 september a.s.
(aanvang 20.00 u.)
	- 1 excursie: zaterdag 22 september a.s. (ochtend)
Cursuslocatie:	- Cursusavonden NBC "Klein Profijt"
	- Excursie: Nog te bepalen locatie ergens in de Hoeksche Waard
Docenten:	- Len Korevaar en Sjoerd Reinstra (met praktische ondersteuning van enkele leden van de plantenwerkgroep van HWL).
Kosten:	- Leden: € 12,00
	- Niet leden: € 15,00
Deelnemers:	- Max. 25
Aanmelden bij:	- NBC "Klein Profijt", tel. (0186) 62 18 88 of via e-mail:
kantoor@hw1.nl.
Informatie:	- Sjoerd Reinstra, tel. (0186) 60 23 57

Cursus: Grienden, natuur en leven in een ongewoon biotoop (vooraankondiging)

In november 2007 organiseert het HWL een cursus over Grienden. De omvang van de cursus staat nog niet geheel vast, maar de waarschijnlijk zal het gaan om 2 avonden en 1 à 2 excursies, ondermeer naar de Esschenplaat. Op de cursusavonden zal worden ingegaan op de dieren en planten die in de grienden leven en op de mensen die er vroeger werkten.

Tijdens de excursie(s) op zaterdag krijgt u uitleg over de natuur en de manier waarop griendwerkers vroeger leefden. U leert de grondbeginselen van het wilgen knotten en mag het zelf ook eens proberen. Na afloop staat de erwtensoep klaar.

Deze cursus zal in de Waar(d)zegger van de herfst opnieuw worden vermeld, met o.a. de precieze data.

U kunt zich echter nu al voor de cursus aanmelden door uw naam en adres door te geven bij Klein Profijt, telefoon 0186-621888.

Jeugdhoek

IN DE VAL

Jeugdhoek

De mensen van de zoogdieren werkgroep van HWL gaan regelmatig op muizenjacht. Misschien ben je wel eens bij een muizenvangst bij natuurbezoekerscentrum Klein Profijt wezen kijken. De muizen worden levend gevangen en weer losgelaten. In de natuur zijn jagers minder vriendelijk. Een jager eet zijn gevangen prooi op.

Jagers zoals vossen of uilen pakken hun prooi met hun kaken of hun klauwen. Kleine jagertjes zoals spinnen of mierenleeuwen zijn niet sterk en moeten dus slim zijn. Je weet denk ik wel hoe een spin een vlieg vangt. Wil je ook weten hoe de mierenleeuw een mier vangt in een valkuil en vervolgens leegzuigt? Er staat een griezelig filmpje op <http://beeldbank.schooltv.nl> bij biologie en dan zoeken op mierenleeuw. Pas op dit filmpje bevat schokkende beelden!

Zit je toch al achter de computer? Zoek dan in de beeldbank ook eens de insectenetende planten op. Die kunnen niet achter hun prooi aanrennen en moeten vallen gebruiken, net als de muizenvangers van HWL. Een bekend voorbeeld is de zonnedaauw: dit is een klein plantje met kleverige haren en omkrullende blaadjes dat vliegen kan vangen. Het komt wel in Nederland voor, maar is best zeldzaam.

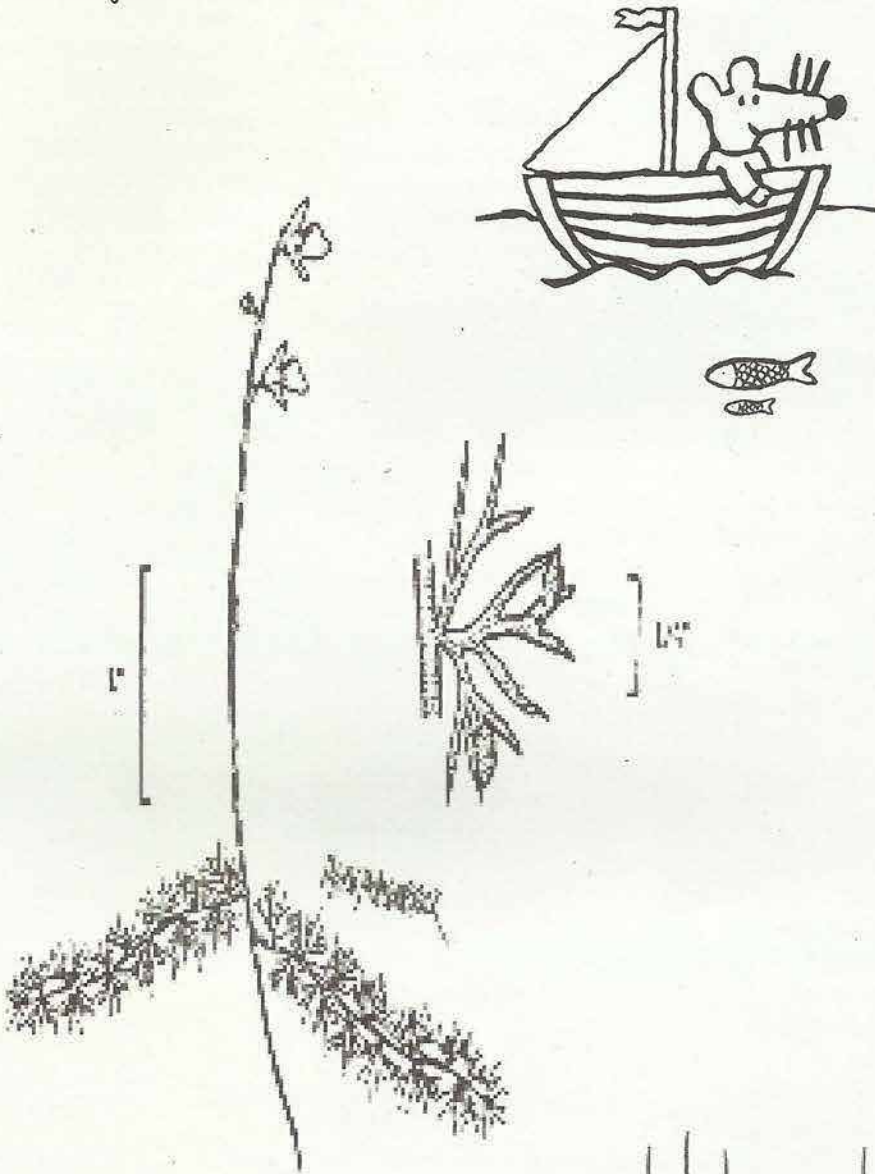
Heb je lang genoeg binnen gezeten? Ga dan buiten eens op zoek naar de Hoekschewaardse vleeseters. Een ervan kan je vinden in sommige sloten en kreken: het klein blaasjeskruid. Dit onderwaterplantje vangt met kleine vangblaasjes watervlooien. De vangblaasjes werken als een soort mini-stofzuiger: als iets de haartjes op het blaasje aanraakt springt deze open en zuigt het omringende water met daarin het insect naar binnen. Helaas heb ik hiervan geen filmpje kunnen vinden, dus zal je zelf op zoek moeten gaan met je schepnet, loupe en jampot!

Ik hoor graag van je of je ergens blaasjeskruid gevonden hebt. Mail maar naar educatie@hwil.nl. Om je te helpen hiernaast een tekening van dit vlooien-vangende-vleesetertje.

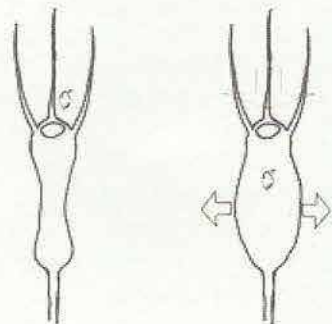
Jeugdhoeek

Jeugdhoeek

Gele bloemetjes boven het water uitsteken

De watervlooienva met rechts een gevangen watervlo.
In het echt is de val natuurlijk veeeeeel kleiner

de volgende nieuwe leden hebben zich aangemeld

Dhr.B.I. van Leeuwen
 Dhr.P. Kabouw
 Mevr. N. van Geijn-Goudswaard
 Mevr. N. Goemaere
 Mevr. L. van der Heiden
 Dhr. Joh. Van de Erve
 Dhr. R. Westra
 Mevr. A.M. Wieringa-Vermeulen
 Mevr. C. Verzijl
 Dhr. J.C.W. Krieg
 Mevr. G.J. Vrouwdeunt-Fonkert
 Dhr. J. van Breda
 Dhr. C.G. Huizer
 Dhr. A. van der Giesen
 Dhr. J.P.E. Schroen

Puttershoek
 Heineoord
 Oud-Beijerland
 Strijen
 Numansdorp
 Mijnsheerenland
 Heineoord
 Mijnsheerenland
 Mijnsheerenland
 Klaaswaal
 Maasdam
 Rhoon
 Westmaas
 Mijnsheerenland

Mevr. J. Verzijlbergh
 Dhr. J.P. den Tuinder
 Dhr. H. de Oude
 Mevr. A.P.H. Bok
 Dhr. M.A.A. den Ouden
 Dhr. M. de Haan
 Dhr. H.M. Lanfermeijer
 Dhr. C.G.J. Raat
 Fam. A.N. Koenis
 Mevr. R. van Nikkelen Kuijper
 Dhr. J. Boeree
 Dhr. G.A. Linthuis
 Dhr. P. Los
 Dhr. J.D. van Peere
 Dhr. F.G.H. van Haren
 Mevr. A. Gouweloos

Strijen
 Puttershoek
 Rotterdam
 's Gravendeel
 Numansdorp
 Numansdorp
 Mijnsheerenland
 Oud-Beijerland
 Barendrecht
 Numansdorp
 Schiedam
 Mijnsheerenland
 Puttershoek
 Dordrecht
 Numansdorp
 Westmaas

PRIKBORD

Lieve HWL mensen,

Hartelijk dank voor zoveel lieve wensen voor ons beiden. We zullen ze hard nodig hebben. heel fijn te weten dat er zo met ons wordt meegeleefd, dat moet zeker helpen!

José en Joop van Riet.

Toen eind mei bovenstaand bericht op de redactie binnenkwam kon niemand weten hoe snel er afscheid van José moest worden genomen.

Op 5 juni is José vredig alleen verder gegaan. Op haar uitvaart waren veel HWL vrienden om het indrukwekkende afscheid mee te maken.

In overleg met Joop is toch besloten bovenstaand bericht op te nemen. José wilde hiermee graag uiting geven aan hun waardering voor al die warme belangstelling...

GEZOCHT: Barmedewerkers

Ter versterking van de huidige bezetting, zoekt het Natuurbezoekerscentrum Klein Profijt een aantal barvrijwilligers.

Werkzaamheden: bezetting van de bar, schoonhouden van het gebouw en klaarzetten van tafels e.d. voor vergaderingen, lezingen enz.

Heeft u belangstelling en één of twee dagen door de week beschikbaar, neemt dan contact op met:

Merijn van den Hoogenhoff, beheerder van Klein Profijt,
telefoon 0186 - 621888

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

postbus 1080
3260 AB Oud-Beijerland

Ja, ik wil lid worden van de vereniging Hoekschewaards Landschap

Voorletters en naam : _____
Geslacht : Man / Vrouw
Straatnaam en huisnr. : _____

Postcode: _____ Woonplaats: _____
Telefoon : _____
E-mailadres : _____

Ik wil graag meer informatie over de volgende werkgroep(en):

Voor betaling wacht ik op uw acceptgirokaart.

Datum: _____ Handtekening: _____